

II

tijdschrift 50/12
voor
maatschappelijk
werk

De sociale positie
van de niet-gehuwde moeder
in Nederland

DEER
EN WERELD
BERGEN

orgaan van de nationale raad
voor maatschappelijk welzijn
en de nationale federatie voor
kinderbescherming

n. samsom n.v. alphen aan den rijn
23e jrg. nr. 22 20 december 1969

22

De sociale positie van de niet-gehuwde moeder in Nederland

	Inhoud	
REDACTIE	Tolereren of accepteren? Ten geleide	481
PROFESSOR DR. G. A. KOOY	Sociologische aspecten van de buitenechtheid (preadvies)	482
PROFESSOR DR. A. J. M. CHORUS	Welkomstwoord	491
DR. H. PH. MILIKOWSKI	Tolereren of accepteren?	492
PROFESSOR DR. G. A. KOOY	Antwoord aan Milikowski	499
MEVROUW J. BEEKMAN-EGGINK	Discussie	500

redactie

DR. H. P. CLOECK
 MEJ. J. BOER
 DRS. J. A. M. H. DAMOISEAUX
 C. M. DE JONGH
 MEJ. M. KAMPHUIS
 MEJ. MR. DR. E. C. LEKKERKERKER
 MEVR. B. M. VAN OORT-WEGELIN
 MEJ. MR. P. G. PRINS
 C. M. SWIEBEL
 A. TREURNIET
 C. J. F. VAN VEEN
 DRS. C. F. WIERINGA
 DRS. O. C. WIT
 MR. W. A. VAN WORKOM
 MEVR. J. BEEKMAN-EGGINK

*voorzitter
leden*

vaste medewerkers

MR. H. BOASSON
 MEJ. MR. W. BRUYEL
 PROF. DR. J. C. VAN ES
 MEJ. MR. E. VAN HILLE
 MEJ. M. JAMES
 DRS. K. LAANSMA
 MEJ. MR. G. B. LEPPINK
 MEJ. DR. W. A. LUB
 DRS. GH. H. VAN PRAAG
 MEJ. W. G. REINIENK
 PROF. DR. P. THOENES
 DRS. G. J. VISSER
 MR. M. B. VAN DE WERK
 DR. D. ZUITHOFF

secretaris

adres, verschijning en prijs

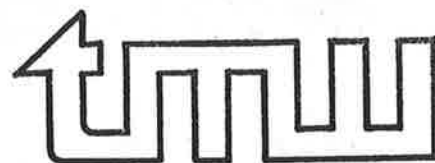
Stukken voor de redactie gelieve men te zenden aan mevrouw J. Beekman-Eggink, Cornelis de Wittlaan 23, 's-Gravenhage, tel. 070-/5 31 47.

De kopij moet in tweevoud worden ingezonden, getypt met een brede kantlijn en anderhalve regelafstand.

Dringend wordt verzocht geen advertenties, abonnementsopgaven of abonnementsopzeggingen aan de redactie te zenden. Alle brieven over administratie, abonnementen en advertenties richt men aan de uitgever N. Samsom N.V. te Alphen aan den Rijn (gironr. 6204), tel 01720-66 33.

Het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk verschijnt twee keer in de maand. Abonnementen worden aangegaan voor de periode van 1 januari tot 31 december. Abonnementprijs voor 1970: binnenland f 25,—; buitenland f 26,25; studieabonnement f 20,50; gewoon los nummer f 1,50 en proefabonnement 3 mnd. f 6,75. (Prijzen incl. omzetbelasting.)

Personeelsadvertenties per 1 januari 1970 f 0,98 per mm-regel. Andere advertenties volgens tarief.

Tolereren of accepteren?

Ten geleide

Dit was het thema van de conferentiemiddag, die de F.I.O.M. heeft georganiseerd op 31 oktober jl. in het R.A.I.-congrescentrum te Amsterdam. Aanleiding hiertoe vormde een onderzoek naar de sociale positie van de ongehuwde moeder, dat door de Stichting voor gezinssociologisch onderzoek „Pro Familia” te Leiden wordt uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van C.R.M. Het eerste deel van dit onderzoek is nagenoeg afgesloten en uit de gegevens hiervan kon voor deze conferentie worden geput.

Er waren twee sociologen uitgenodigd om hun visie op het onderwerp te geven: dr. H. Ph. Milikowski, directeur van de Stichting „Pro Familia”, en professor dr. G. A. Kooy, hoogleraar in de gezinssociologie te Wageningen. De omstandigheid, dat deze twee referenten „het roerend met elkaar oneens waren”, zoals ter vergadering werd opgemerkt, betekende een stimulans voor de gedachtenwisseling.

Vooraf waren aan de deelnemers preadviezen toegezonden. Professor Kooy had daarin uitvoerig neergelegd hetgeen hij naar voren wilde brengen, terwijl Milikowski volstaan had met enkele inleidende opmerkingen, omdat hij de hoofdmoot wilde

geven in zijn referaat ter vergadering.

Deze gang van zaken verklaart tevens de volgorde in dit nummer: eerst het preadvies van Kooy, daarna het welkomstwoord van de voorzitter van de F.I.O.M. professor dr. A. J. M. Chorus, vervolgens de lezing van Milikowski. Daaropvolgend de repliek van Kooy en ten slotte een verslag van en nabeschouwing op de discussie door mevrouw J. Beckman-Eggink.

De discussie vond plaats door middel van een samspel tussen een forum van vijf leden en sprekers uit de zaal. Het forum bestond uit dr. P. A. Gribling, psychiater bij de Paula Stichting, professor Kooy, dr. Milikowski, mevrouw H. H. Nagler-Riedijk, stafdocent C.I.C.S.A. te Amsterdam, dr. B. S. Witte, directeur Ned. Instituut voor sociaal-sexuologisch onderzoek en mr. J. F. Hornstra, directeur C.I.C.S.A. te Amsterdam, voorzitter van het forum.

Tot besluit van deze korte inleiding op de volgende bladzijden willen wij gaarne de staf van de F.I.O.M. van harte danken voor de plezierige samenwerking bij de voorbereiding van dit nummer.

REDACTIE

Sociologische aspecten van de buitenechtelijkheid

*Prof. dr. G. A. Kooy,
hoogleraar in de gezinssociologie
te Wageningen*

Buitenechtelijkheid vindt reeds sinds jaar en dag plaats in het theoretisch denken en de empirische onderzoekactiviteit van beoefenaars der moderne menswetenschap.

De optiek, van waaruit het verschijnsel zijn duiding vindt, is tweërlei. Psychiaters en psychologen centeren – hun klinisch bezigzijn maakt het begrijpelijk – hun aandacht rond de ongehuwde moeder als een individu met bepaalde karakterafwijkingen of emotionele stoornissen. Sociaal-antropologen en sociologen occuperen zich met naar tijd en plaats variërende frequenties in de buitenechtelijke geboorten, de verklaring voor deze frequentieverschillen zoekend in uiteenlopende sociaal-culturele factoren.

De hiernavolgende beschouwing ruimt geen plaats in aan die aspecten der buitenechtelijkheid, welke zo zeer de aandacht hebben van psychiaters en psychologen. Zij betreft louter en alleen sociologische aspecten der buitenechtelijkheid. Aan het woord is de empirische of „positivistische” socioloog, een beoefenaar van de sociologie, die persoonlijk-ethische oordelen over zijn onderwerp zoekt te vermijden. Dit, zijn streven naar subjectieve waardenvrijheid komt overigens niet voort uit vrees voor het zich ethisch uitspreken in het algemeen. Het komt voort uit zijn overtuiging, dat sociologie en ethiek of maatschappijkritiek duidelijk van elkander gescheiden dienen te blijven. Het laat zich intussen denken, dat binnen een beperkte tijdsruimte onmogelijk kan worden ingegaan op alle sociologische aspecten van de buitenechtelijkheid, die voor de socioloog zelf relevant zijn. De aspecten, die hierna ter sprake

komen, vinden behandeling in de hoop, dat zij relevant zijn voor hen, die zorgend-helend en maatschappelijk standpuntvormend met de buitenechtelijkheid bezig zijn.

Het zijn de buitenechtelijkheid binnen de menselijke ontwikkelingsgeschiedenis als totaliteit, en de buitenechtelijkheid in de Westerse samenleving van vandaag en morgen.

Vrijwel geen moderne Westerling twijfelt er nog aan, dat ook de mens deel gehad heeft en nog heeft aan het door Darwin ontdekte ontwikkelingsproces der soorten. Wat de mens evenwel zeer van de andere diersoorten onderscheidt, is, dat hij tot een cultuurwezen werd. Ergens in zijn, zich in een bijna volslagen duister verliezende geschiedenis raakte hij „gedenatureerd” of „gecultureerd”.

Niet langer handelde hij alleen instinctief, vaag inzichtelijk en/of op grond van prereflexieve nabootsing van soortgenoten. Weliswaar bleef hij een dierlijk wezen – Morris heeft het recent nog eens trachten te verduidelijken met zijn boek over de naakte aap –, maar meer kenmerkend voor hem werd zijn culturele bepaaldheid. Hij kwam uit boven zijn instincten, zijn vage inzicht en zijn loutere nabootsing, zoals wij die gedragsbepalend vinden in onze „neven”, de mensapen. Hij werd primair een wezen, geleid door de waarden, normen, doeleinden en verwachtingen van de groepen, waarmee hij emotio-

neel-affectief verbonden was.¹ Het mag in dit verband met enige nadruk worden gesteld, dat de „culturatie”, die zich voordeed, inhield een ontstaan van een menigvuldigheid van culturen. Kleinere en grotere menselijke groepen, waarbinnen communicatie en interactie plaatsvonden, vormden cultuurtjes en culturen, die werden gekenmerkt door – ondanks ruimtelijke nabijheid – soms indrukwekkend onderling verschil.

De grote uiteenlopendheid van de complexen van waarden, normen, doeleinden en verwachtingen sloot toch blijkbaar het universeel erkennen van bepaalde gedragsregels niet uit. Eén dier gedragsregels wordt direct hierna gezien.

Het is niet geheel uit te sluiten, dat de mens, zo hij althans tot de mannelijke kunne behoort, een vaderinstinct zou bezitten. Zou dit zo zijn, dan is dit instinct echter onmiskenbaar bij een niet gering aantal individuen zeer zwak ontwikkeld.

Al of niet op basis van dit instinct, is door alle culturen heen de regel geldend gemaakt, die een groot antropoloog, Bronislaw Malinowski, zo'n goede veertig jaar geleden heeft aangegeven als het *principe der legitimiteit*.² Wil het helemaal goed zijn, dan heeft het kind een vader nodig, die het als zijn kind erkent. Aan deze universele gedachte is een andere gekoppeld, nl., dat deze man in een bijzondere, duurzame relatie zal staan tot de moeder van het kind. Wij blijven oningelicht over de overwegingen, die de tot cultuurmens geworden mens op diverse plaatsen en in diverse tijden heeft laten gelden voor zijn beslissing, maar zijn decisie was steeds hetzelfde: het huwelijk werd gecreëerd. Gecreëerd werd een sociaal-cultureel gesanctioneerde, duurzame seksuele verhouding tussen een man en een vrouw, waardoor zou zijn gegarandeerd, dat het kind, naast een moeder een vader zou hebben. Het gebeurde, meende Malinowski, omdat het kind een mannelijke beschermer behoefde. Het vond plaats, meent de vooraanstaande Amerikaanse gezinssocioloog William Goode, omdat het kind door het verkrijgen van een sociaal erkende vader een maatschappelijke status werd verschaft.³ Hier kan in het midden worden gelaten, wie dezer twee het dichtst bij de waarheid is gekomen. Wat evenwel de overwegingen ge-

weest mogen zijn, Malinowski's observatie van de universeel ervaren noodzaak van binnenechtelijke geboorte is een juiste geweest. Het lijkt overigens, dat het principe der legitimiteit heel weinig van doen heeft met seksuele vrijheid of onvrijheid binnen de samenleving.

In de studie van Murdock, waarin deze de gegevens van vele onderzochte, zg. primitieve samenlevingen vergelijkenderwijs beschouwt, kan men lezen, dat 60% dezer samenlevingen voorechtelijke geslachts-gemeenschap toestaat.⁴ Zolang het premaritale verkeer geen zwangerschap ten gevolge heeft, levert het geen enkele verontrusting op bij de hoeders der goede zeden in deze samenlevingen. Ook in die maatschappijen echter zijn de ongehuwde moeder en haar kind stenen des aanstoots.

Er mag hier niet worden voorbij gegaan aan de betwisting van de universele gelding van het principe der legitimiteit door verschillende sociologen, w.o. niet de geringste. Franklin Frazier en Gunnar Myrdal met name hebben tegenover het culturele absolutisme, verdedigd door Malinowski, Goode en ook hier, gesteld een cultureel relativisme.⁵ Dit culturele relativisme komt ongeveer hierop neer, dat binnen bepaalde culturen of subculturen zich normen kunnen ontwikkelen, volgens welke huwelijk

1 Onder de vele definities, die van cultuur zijn gegeven, is die van Van Doorn en Lammers voor schrijver dezes nog altijd de aantrekkelijkste. Op pag. 89 van hun „Moderne Sociologie” (Aula, nr. 29) zeggen zij: „Normen, verwachtingen, waarden en doeleinden noemen wij *cultuur*. Het zijn die opvattingen, welke door meerdere personen worden gedeeld en welke als functie hebben de specificatie en verduurzaming van het sociaal gedrag”.

2 Malinowski formuleerde, is schrijver juist ingelicht, zijn principe der legitimiteit het eerst in de 14de druk van de Encyclopaedia Britannica onder het trefwoord „kinship”.

3 Vgl. William J. Goode, „Illegitimacy in the Caribbean social structure” (The American Sociological Review, Vol. XXV, no. 1, 1960).

4 Zie: G. P. Murdock, „Social structure”, New York, 1949.

5 Zie voor het cultureel relativistisch standpunt: E. Franklin Frazier, „The Negro family in the United States” (New York, 1948) en Gunnar Myrdal, „An American Dilemma” (New York, 1944).

en sociaal vaderschap geen vereiste zijn voor het volwaardig groepslidmaatschap van het kind. De verdedigers van het culturele relativisme hebben hun mening vooral ontleend aan de beschouwing aan de situatie in Midden- en Zuid-Amerika, alsmede onder de Noordamerikaanse negers. Inderdaad kan men zich afvragen, of daar, waar de buitenechtheidspercentages meer dan 50 belopen, zoals dat het geval is in sommige Middenamerikaanse landen, nog van de gelding van het legitimeitsbeginsel mag worden gesproken. Zelfs kan men zich afvragen, of onder de Noordamerikaanse negers met hun buitenechtheidspercentage van ruim 20 dit beginsel nog gelding mag worden toegekend.

Is hier geen normering gaan optreden, die strijdig is met de door Malinowski voor het eerst geformuleerde? Het wil ons voorkomen, dat door grondige analyses van o.m. William Goode is aangetoond, dat de vraag ontkennend moet worden beantwoord.⁶ Ook onder negers in de Verenigde Staten en de bevolkingen van deels Afrikaanse, anderdeels Indiaanse herkomst in Midden- en Zuid-Amerika vinden de gehuwde vrouw en het binnen echt geboren kind een voorkeursbehandeling.

Ook daar is per saldo het huwelijk begeerlijk. Wat er de relatief zeer hoge buitenechtheidspercentages verklaart, is het verkeren van velen in proletarische situaties tegen een achtergrond van slavernij en/of van het verlies van oorspronkelijke eigen maatschappelijke structuren. Wat hier gezegd wordt over een deel der bevolking van het Westelijk Halfrond geldt o.m. ook voor een minderheidsgroep in meest Zuidelijk Afrika, de Kaapse Kleurlingen.

Wellicht maakt het tot dusverre gezegde de indruk, louter academisch van belang te zijn. Wie niet aan die indruk ontkomt, moge er op gewezen worden, dat dit een misvatting is. De aan het legitimeitsbeginsel gewijde beschouwing heeft stellig ook relevantie voor degenen, die niet wetenschappelijk, althans niet sociologisch, met de buitenechtheid bezig zijn.

De universele gelding van het principe der legitimeit in de ontwikkeling van het sociaal-culturele leven vanuit een zeer ver verleden tot de huidige dag laat op zijn minst deze meer praktische conclusie

toe: de maatschappij, die het huwelijk wil, kan er hoogstwaarschijnlijk niet aan ontkomen jegens de ongehuwde moeder en haar kind te discrimineren.

Deze conclusie vormt intussen een goede overgang naar de beschouwing van de buitenechtheid in de Westerse maatschappij van vandaag en morgen. Empirische sociologen, die vanuit de optiek van hun discipline zoeken bij te dragen tot verruiming van de kennis en het inzicht in de omvang en de achtergronden van de buitenechtheid in de modern-Westerse wereld zijn allereerst aangewezen op de bevolkingsstatistiek. Hoe betrouwbaarder en uitvoeriger de in deze statistiek voorkomende gegevens van buiten- en binnenechtelijke gegevens, hoe ruimer de mogelijkheid tot bedoelde verruiming van kennis en inzicht bij te dragen. Er moet dan hier gewag van worden gemaakt, dat de bevolkingsstatistiek veel en veel minder biedt dan de sociologen in kwestie zich zouden wensen. Godefroy doet daarom in een overigens belangwekkende studie van de onwettige geboorten in Nederland de eigen vakgenoten misschien enig onrecht, wanneer hij hun gebrek aan belangstelling voor de buitenechtheid verwijt.⁷ Het is waarschijnlijk, dat menig welgeïnteresseerde socioloog van onderzoek weerhouden is door de spoedige ontdekking van het ontbreken van voor zijn onderzoekdoel voldoende gegevens. Toen wij enige jaren geleden trachtten voor een zo groot mogelijk aantal Westerse landen over een zo langdurig mogelijke periode de data bijeen te brengen, waardoor loop en stand van de buitenechtheid werd geïndiceerd, werd teleurstelling ons deel. Wat uiteindelijk aan cijfermateriaal bijeen werd gebracht, laat niettemin een paar, in dit kader van belang zijnde gevolgtrekkingen toe. Omdat bedoeld cijfermateriaal voor het grootste deel zijn neerslag vond in één van onze gepubliceerde studies – „Het modern-Westers gezin” – zullen wij ons hierna tot het uiterste beperken in de weergave van

6 Zie: William J. Goode, op. cit.

7 Zie: J. Godefroy, „Een sociaal-statistische beschrijving van de onwettige geboorten in Nederland” (Sociale Wetenschappen, 1961, blz. 1–38).

de statistische gegevens.⁸ Laat van ons worden aangenomen, dat de door ons gemaakte gevolgtrekkingen berusten op een zeer scrupuleuze omgang met het statistisch materiaal.

Wat dan die gevolgtrekkingen zelf betreft, de eerste is, dat de relatieve frequentie, waarmee buitenechtelijke geboorten sinds het begin van het laatste kwart der 19de eeuw tot de dag van heden in de Westerse wereld optraden, van land tot land soms zeer uiteenlopend was en bleef.

Een paar cijfers worden weergegeven om een indruk te verschaffen van de omvangsvariatie. Rond 1880 brachten per iedere 1000 ongehuwde, vruchtbare vrouwen in Oostenrijk er jaarlijks ongeveer 44 een kind ter wereld, in Nederland waren dat er toentertijd slechts negen. Aan het begin der jaren vijftig waren het er in Oostenrijk rond 30, maar in Nederland slechts drie.

Een tweede conclusie, die het cijfermateriaal toelaat, is, dat niet mag worden gesproken van een voor het Westen als geheel gedurende de laatste 100 jaar toenemende relatieve omvang van de buitenechtelijkheid.

Het vermelden van deze gevolgtrekking lijkt daarom van belang, omdat velen in de veronderstelling leven, dat een groeiende omvang van de buitenechtelijkheid kenmerkend zou zijn voor de moderne sociaal-culturele ontwikkeling. Zij redeneren, dat de seksuele zeden steeds lossier worden en verbinden daaraan dan, dat dus ook meer buitenechtelijke geboorten moeten plaatsvinden. Nederland is niet het enige in de laatste 100 jaar aanmerkelijk gemoderniseerde land, waar in plaats van een groeiende omvang van de buitenechtelijkheid een krimpende is opgetreden. Die cijfers, die het biedt, hebben echter op een langere reeks van jaren betrekking dan die, welke wij voor andere landen verkregen. Daarom worden direct hierna nog wat Nederlandse cijfers weergegeven.

Reeds werd gezegd, dat de buitenechtelijke vruchtbaarheid te onzent omstreeks 1880 9/1000 bedroeg, maar in het begin der jaren vijftig slechts 3/1000. Welnu, het laatste cijfer wordt door dat van elk der diverse laatste jaren ietwat overtroffen. In 1965, 1966 en 1967 was het cijfer resp. goed 4/1000, onge-

veer 4,5/1000 en bijna 5/1000. Dat komt inderdaad op een stijgingstendens neer, maar er is voorlopig geen reden om die tendens als blijvend doorlopend te vermoeden. In ieder geval liggen de cijfers van de laatstgenoemde jaren nog steeds niet onbelangrijk onder die van de jaren 1945 en 1946 – om er nabij 6,5/1000 – en aanmerkelijk onder die van omstreeks 1880.

Deze enkele Nederlandse cijfers kunnen overigens ter illustratie dienen van de derde en laatste conclusie. Deze luidt, dat waarschijnlijk nergens in het Westen in de afgelopen 100 jaar de ontwikkeling in de omvang van de buitenechtelijkheid een vlak verloop had.

Ieder der ongeveer 20 door ons beschouwde landen vertonen nl. ups en downs wat betreft de omvang van de jaarlijkse buitenechtelijke vruchtbaarheid.

Opmerking verdient, dat deze ups en downs slechts zeer ten dele samengaan met het optreden van veranderingen in de sociaal-economische situaties der landen (economische depressie, oorlog en vrede).

Binnen het raam van deze drie conclusies blijvend, laat zich vanuit sociologisch gezichtspunt een aantal aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheden pomen over de buitenechtelijkheid binnen het moderne Westen, die voor de praktici van enig belang lijken te zijn. Hierna gaan wij in op de betekenis van de institutie „huwelijk”, alsmede op normering, frequentie en aard van het niet echtelijke geslachtsverkeer in de moderne Westerse wereld.

In de laatste eeuw – een eeuw van zich alom krachtig doorzettende verwetenschappelijking, technisering, secularisering, maatschappelijke differentiatie en individuatie van de tallozen – is de betekenis van het huwelijk onmiskenbaar diepgaand veranderd. In dit verband doen zowel de veranderende huwelijks- als echtscheidingsfrequentie ter zake.⁹ Wat de relatieve huwelijksfrequentie van een 100 jaar geleden aan-

8 Zie: G. A. Kooy, „Het modern-Westers Gezin” (Hilversum, 1967), blz. 169 e.v.

9 „Het modern-Westers Gezin” geeft zowel over de huwelijksfrequentie als de echtscheidingsfrequentie in het Westen veel cijfermateriaal.

gaat, deze is in vergelijking met de huidige gering. Overal in het Westen komen meer mensen tot een huwelijk. Daarin drukt zich zonder twijfel tweeërlei verandering uit. De eerste is een reële verruiming van de mogelijkheden om als gehuwd paar een economisch bestaan te leiden, dat, gegeven de algemene welvaartsaspiraties, aanvaardbaar is. (Een dikwijls nog overwegend agrarische economie, gekenmerkt door armoede, gaat over in een industriële, welke eerder ongekende welvaart en welvaartspectieven met zich mee brengt.)

De tweede verandering is de overgang van een familistische levenshouding naar een individualistische. (Was huwen een eeuw geleden nog zeer dikwijls een zaak van ook familiale beslissing, het wordt geleidelijk aan een individueel recht.)¹⁰

Dat tussen beide veranderingen een wisselwerking optrad, is wel zeker, maar het is in het raam van deze beschouwing van weinig belang. Belangrijk is hier, dat de gegroeide relatieve huwelijksfrequentie wijst op een gegroeide betekenis van het huwelijk in de existentie van de Westerse mens. Er zijn diegenen, die die gegroeide betekenis betwisten, stellend, dat de toegenomen echtscheidingsfrequentie bewijs zou zijn van het tegendeel. Hun interpretatie is fundamenteel onjuist. De echtscheiding in de frequentie, waarmee deze zich in de laatste eeuw heeft ontwikkeld, is geenszins een bewijs van de afgenomen betekenis van het huwelijk. Zij strookt met en is volledig functioneel binnen een maatschappelijke orde, waarin het huwelijk een waarde vertegenwoordigt, die er door de gehuwden voordien nimmer aan werd toegekend.¹¹ In een samenleving met een groeiende seksuele liberaliteit – hierop wordt straks nader ingegaan – nam het verlangen naar het huwelijk toe en werd toenemend gezocht naar een personalistische verdieping van de huwelijksrealiteit.¹²

Het huwelijk is, zoals gezegd, in de laatste eeuw diepgaand in betekenis veranderd. Zeer kort uitgedrukt, ontwikkelde het zich van een „Situationsehe” tot een „Neigungsehe”. Dat komt hierop neer, dat, terwijl het eerder vooral door belang was ingegeven en niet eens altijd primair door het belang der gehuwden zelf, het nu kwam te berusten op primair de erotische aantrekkingskracht der partners voor el-

kander. Dat komt mede hierop neer, dat, terwijl aanvankelijk de „inspraak” van familie, buurt en kerk de huwelijksregulerende en -bestendigende factor bij uitstek was, dit nu bij uitstek werd de persoonlijk genomen verantwoordelijkheid voor elkander van de beide partners.

Mede daarom mag worden geconcludeerd, dat het huwelijk als waarde en norm binnen onze moderne maatschappelijke orde niet onbelangrijker, doch integendeel belangrijker werd. Want niettegenstaande het optreden van een complex van factoren, die én huwelijksluiting als levensalternatief minder urgent maakten, én het huwelijk blijven minder bevorderden, werd huwelijk als duurzame levensgemeenschap meer de levensstaat der volwassenen. Wie de huidige echtscheidingscijfers, ook de Amerikaanse, beziet binnen de context van een maatschappij, zoals deze is geworden, is nog meer geneept de stelling van de gegroeide betekenis van het huwelijk te onderschrijven.¹³ Dit doende, onderschrijft hij, naar hij zich dient te realiseren, de tot dusverre vaste verankering in onze moderne maatschappij van een institutie, welke, alle hedendaagse romantisering ten spijt, niet in het leven werd geroepen om man en vrouw, maar om het kind.

Uit een door dr. Milikowski ingesteld onderzoek naar de attitudes onder de Nederlandse bevolking

10 Hofstee heeft voor Nederland licht op deze verandering geworpen in een fraaie studie over „Regionale verscheidenheid in de ontwikkeling van het aantal geboorten in Nederland in de 2de helft van de 19de eeuw” (Amsterdam, 1954).

11 Deze visie is niet alleen schrijvers visie. Hij deelt haar met verschillende andere sociologen. Men vindt haar interessant verdedigd door James A. Peterson in diens „Ontbinding van het huwelijk door scheiding, echtscheiding en dood”. (Zie: Glymour Farber, samensteller, „Crisis van het gezin” (Hilversum, 1968).

12 Op die personalistische verdieping gaat boeiend in C. J. B. J. Trimbos in zijn boek „Man en vrouw; de relatie der sexen in een veranderende wereld” (Hilversum, 1964).

13 Waarom blijven zoveel ongelukkig gehuwden toch gehuwd? Dat de ongelukkigen onder de gehuwden er velen zijn, kan men aangetoond vinden voor Nederland in G. A. Kooy, „Het huwelijk in Nederland”, Utrecht, 1969.

t.a.v. de ongehuwde moeder komt naar voren, dat die Nederlandse bevolking zich nogal tolerant tegenover haar verhoudt.¹⁴ Op dit punt moet echter geen misverstand rijzen. In de eerste plaats – dr. Milikowski ziet het zelf heel goed in – komen velen als ondervraagden bij sociaal-wetenschappelijk onderzoek als milder in hun oordeel naar voren dan, wanneer zij worden waargenomen in hun doen en laten van alle dag. In de tweede plaats is er een zeer veelvuldig gedwongen huwen onder de relatief jong huwendes.¹⁵

Dat gedwongen huwen doet zich wel op deze wijze voor, dat welbewust door het paar op een voorechtelijke zwangerschap wordt aangestuurd en door die zwangerschap van de wederzijdse ouders van de jongen en het meisje een huwelijksstemming wordt afgedwongen. Gedwongen huwen kan ook de realisatie zijn van een opzet van één der partijen en dan meestal van het meisje. Wat de volksmond „gedwongen huwelijk” noemt, is evenwel in de overgrote meerderheid der gevallen een huwen na gebleken zwangerschap, terwijl jongen en meisje, ofwel nog niet aan een huwelijk met elkander toe waren, dan wel elkander als huwelijkspartner in het geheel niet begeerden.

Het veelvuldig plaatsvindende gedwongen huwelijk is daarom in zijn meest voorkomende achtergrond een duidelijke aanwijzing van de ernst, waarmee in de samenleving de buitenechtelijkheid wordt afgewezen. Wanneer, overeenkomstig dr. Milikowski's bevindingen, het Nederlandse volk zich vrij mild en begrijpend tegenover de ongehuwde moeder verhoudt, dan wil daarmee niet gezegd zijn, dat het zich in wezen ook vrij positief verhoudt tegenover de buitenechtelijkheid im groszen und ganzen. Buitenechtelijkheid is nog steeds in het bewustzijn van de overgrote meerderheid der Westerlingen een maatschappelijk zeer ongewenst, want met een fundamentele norm strijdig verschijnsel.¹⁶

De disculpering van de vrouw, die zwanger wordt buiten echt en het kind niet de naam van de vader verschaft, doet daar weinig aan af. Een vergelijking is hier misschien op zijn plaats. Wanneer dan tegenwoordig door velen de homoseksueel niet langer als een onmens of een misdadiger wordt gezien, dan be-

tekent dat nog niet, dat de samenleving heteroseksualiteit en homoseksualiteit op één lijn stelt.

Zij discrimineert niet langer of althans veel minder dan eertijds de persoon, die homoseksueel is, maar tegenover het verschijnsel „homoseksualiteit” is zij zich in de grond zeer negatief blijven opstellen.

Dat is het geval, omdat homoseksualiteit een aantasting betekent van de cultuur, waardoor deze samenleving gedragen wordt.

De onder invloed van een kerkelijke ideologie anti-seksueel gerichte Westerse samenleving ontworstelde zich in de afgelopen 100 jaar steeds meer aan deze kerkelijke ideologie en daarmee aan haar anti-seksuele gerichtheid.

Een moraal van absolute seksuele onthouding buiten het huwelijk met een daaraan gekoppelde beperkte handlichting voor de man (de zg. dubbele moraal) ruimde steeds meer het veld voor een moraal van toegankelijkheid bij diepere affectie.

¹⁷ Het oude lichaam/geest-dualisme moeizaam overwinnend en meer de gelijkberechtigtheid van de beide seksen aanvaardend, kwam de samenleving, althans in haar meer geavanceerde milieus, zich betrekkelijk positief te verhouden tegenover een voor-

14 70% der ondervraagden had geen bezwaar tegen een ongehuwde moeder als wethoudster en zal daarmee wel afwijzend hebben gestaan tegenover Adenauer's toelag van destijds, zijn politieke tegenstander Brandt te schaden door diens buitenechtelijke geboorte in het verkiezingsgeding te brengen.

15 Voor Nederland gold in 1965, dat van de 9259 gehuwde vrouwen, jonger dan 20 jaar, 78,2% een kind kreeg binnen 7 maanden na het huwelijk. Het vergelijkbare cijfer voor de vrouwen uit de groep 20 t/m 24 jaar was 23,8%.

16 Dat wordt bevestigd door de reactie van Milikowski's respondenten op de vraag: „Sommige meisjes willen welbewust een kind, maar geen enkele band met een man. Een kind hebben is voor hen het belangrijkste. Vindt u een dergelijk standpunt absoluut ontoelaatbaar, in bepaalde gevallen begrijpelijk of ziet u geen principiële bezwaren?” Van de ondervraagden achtte 63% zulk ongehuwd moederschap absoluut ontoelaatbaar, 24% het in bepaalde gevallen begrijpelijk en had slechts 8% geen principiële bezwaren.

17 Zie: G. A. Kooy, „Tendenties t.a.v. het voorechtelijk geslachtsverkeer in het huidige Westen” (Congresverslag N.V.S.H., 1963).

echtelijk geslachtsverkeer binnen een trouwperspectief.

Wat in de lokale moraal van bepaalde oude boerengemeenschappen tot verdriet der kerkelijke gezagdragers onuitroeibaar was gebleken, werd steeds meer de moraal van een moderne stedelijk-industriële samenleving.¹⁸ Aan jongen en meisje ging voorechtelijk geslachtsverkeer toegestaan worden, maar de moraal onderging niet tevens die wijziging, dat gehuwden de vrijheid verkregen met een ander dan de eigen partner geslachtsgemeenschap te plegen. Het direct hiervoor gezegde laat zich staven aan de hand van een vrijwel onoverzienbare hoeveelheid sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Wat Nederland betreft, is te wijzen op de juist uitgekomen studie „Sex in Nederland”.¹⁹ De morele regeling van het geslachtsverkeer ging dus meer hierop neerkomen: terwijl extramaritaal verkeer afgewezen bleef, werd het premaritale zedelijk oirbaar geacht, echter onder de restrictie, dat bij gebleken zwangerschap de jongen en het meisje elkander zullen huwen. Dat hiermee zedelijk niets nieuws onder de zon is, blijkt uit de oeroude zeden van de juist en passant genoemde boerengemeenschappen, maar ook uit die van de vele primitieve volken, welke voorechtelijk verkeer tolereren, maar buitenechtelijke geboorte bestraffen.

Het lijdt na de onderzoekingen van Kinsey en anderen niet de minste twijfel meer, dat het niet-echtelijke geslachtsverkeer in de laatste eeuw – en in het bijzonder in de laatste decennia – belangrijk in omvang is toegenomen. De oorzaken daarvan zijn uiteenlopend en vrij groot in getal. Wij gaan hier aan hen voorbij, ook, omdat wij hen elders vrij uitvoerig bespraken.

Wat echter de huidige jeugd in de hoogontwikkelde industrielanden aangaat, voor deze is voorechtelijk seksueel verkeer regel en niet langer uitzondering. (Dit geldt niet alleen de jongens, maar ook de meisjes.) De gegroeide omvang van het voorechtelijk geslachtsverkeer heeft geen navenante toename van premaritale concepties met zich mee gebracht. O.a. een door ons uitgevoerde analyse van het gedwongen huwelijk in Nederland maakt dat duidelijk.²⁰ Het laat zich gemakkelijk raden, waarom bij toe-

nemend voorechtelijk verkeer de voorechtelijke concepties niet in evenredigheid toenamen. Het is dankzij de grotere kennis en ruimere toepassing van effectieve anticonceptionalia. Vindt echter wel conceptie plaats, dan is in veruit de meeste gevallen van voorechtelijk verkeer het huwelijk de consequentie, die wordt getrokken. Wie zijn het dan, die die consequentie niet trekken? Daarom bestaan geen betrouwbare, representatieve gegevens. Psychologen en psychiaters hebben dikwijls de neiging, te geloven, dat het meisjes en vrouwen zijn met karaktervergroeiingen of ontwikkelingsstoornissen. Wij laten dat hier rusten en stellen er naast, wat wij vanuit sociologisch gezichtspunt vermoeden.²¹

Ook, indien ongehuwde moeders al een persoonlijke dispositie zouden hebben tot niet norm-conform gedrag, dan blijft, dat vermoedelijk in verhoudingsgewijs zeer veel gevallen niet zij in de eerste plaats het huwelijk gemeden hebben.

Het zal zo zijn, dat in meerderheid, ofwel beide seksuele partners, dan wel de mannelijke partner dit huwelijk te moeilijk viel. Het zal ook zo zijn, dat ongehuwd moederschap, resulterend uit geslachtelijke omgang tussen ongehuwden, veelal tot achtergrond heeft de min of meer toevallige, vluchtige en haastige ontmoeting buiten de context van de vertrouwde eigen omgeving. „Body-centeredness” of alleen op het eigen lichaam betrekken seksualiteit in de roes van reizen, dansen en/of dronkenschap dringt zich aan ons op. Overigens wil hiermee uiter-

18 Te Onzent was Staphorst zo'n gemeenschap. De situatie was overeenkomstig o.m. op het Zweedse platteland. Zie bijv.: William J. Goode „Illegitimacy, anomie, and cultural penetration” (The American Sociological Review, Dec. 1961).

19 „Sex in Nederland”, Prisma nr. 1400, 1969.

20 Zie: G. A. Kooy en M. Keuls „Enforced marriage in the Netherlands” (Wageningen, 1967).

21 H. F. Heijmans en C. J. B. J. Trimboos bieden in „De niet-gehuwde moeder en haar kind” (Hilversum, 1964) de lezer de mogelijkheid, zich snel te oriënteren t.a.v. de „psychologie” of „psychopathologie” van de buitenechtelijke moeder. Deze auteurs menen zelf, dat de laatste dikwijls zich op de rand bevindt van „normaal” en „afwijkend”.

aard niets ten nadele van de betrokkenen gezegd zijn.

Wij spraken hiervoor uitdrukkelijk van ongehuwd moederschap, geresulteerd uit verkeer tussen twee ongehuwden. Wij realiseren ons heel wel, dat er ook ongehuwd moederschap is, voortgekomen uit geslachtelijke omgang tussen een ongehuwde vrouw of een ongehuwd meisje en een gehuwde man. In de meeste gevallen zal voor zulk ongehuwd moederschap hetzelfde gelden als geldt voor het juist besprokene. Daarbij moet wel een uitzondering worden gemaakt voor het ongehuwde moederschap, dat de vrouw in een heel andere positie plaatst dan die, waaraan gewoonlijk wordt gedacht, wanneer over de ongehuwde moeder en haar kind wordt gesproken. Bedoeld wordt het ongehuwde moederschap binnen de concubinaatsverhouding. Binnen die verhouding hebben vrouw en kind in formeel-juridische zin weliswaar geen man, resp. vader, maar in de praktijk wel.²² Vergissen wij ons niet, dan vindt buitenechtelijke geboorte in het moderne Westen zeer hoofdzakelijk plaats echter in een situatie, waarbij de man afwezige derde is. Over het concubinaat als zodanig moge nog iets worden toegevoegd. Het is, dat het meestal neerkomt op van de nood een deugd maken. Doorgaans is het niet gekozen als een alternatief voor het huwelijk, maar als een oplossing, omdat een voor één der partijen bestaand huwelijk legalisering van de band onmogelijk maakt. Concubinaat in de zin van een vrij huwelijk, dat uitdrukking wil zijn van de principiële verwerping der geldende maatschappelijke normen, is een zeer schaars goed.

Wat zal de Westerse maatschappij van morgen t.a.v. de buitenechtelijkheid te zien geven? Zal zij dalen, ongeveer constant blijven of stijgen? Zal zij aanvaardbaarder zijn dan zij nu nog is? Het zijn vragen van enig praktisch nut. Helaas is een duidelijk antwoord er op vanuit de sociologie niet te geven. Men mag de sociologen daar geen verwijt van maken. Het is niet hun kwaliteit, of liever: gebrek aan kwaliteit, waardoor zij op deze en soortgelijke vragen geen voor de praktici bruikbaar antwoord vermogen te geven. Het is het hun ontbreken van voldoende gegevens, maar ook en misschien vooral de aard van

het door hen bestudeerde object, waardoor een poging tot prognose eer waarzeggerij dan wetenschappelijk bezig-zijn wordt.

Wat het ontbreken van voldoende gegevens betreft, het is eigenlijk voorgaand al wel gebleken. Wie over de maatschappelijke toekomst enigermate wetenschappelijk gefungeerde uitspraken wil doen, moet op zijn minst beschikken over diepgaande kennis van het maatschappelijk verleden en heden. Doorlopende cijferreeksen en geverifieerde kennis van de invloed van variabelen op die cijferreeksen zijn onmisbaar. Noch die cijferreeksen, noch daarmee die kennis over beïnvloedende variabelen zijn in enige mate aanwezig. Wat het bestudeerde object aangaat – de omvang der buitenechtelijkheid in relatie tot de maatschappij –, wij hebben hier van doen met een open systeem. Hiermee wil gezegd zijn, dat, anders dan bijv. in de meeste natuurwetenschappen, gevonden relaties grondig veranderd kunnen worden door het optreden van onmogelijk op voorhand in te calculeren factoren. Het kan even goed zijn, dat in de nabije en/of verdere toekomst de omvang van de buitenechtelijkheid in het Westen daalt als dat deze stijgt. Ofschoon wellicht de kans groter is, dat de Westerse maatschappij van morgen het meer zal kunnen aanvaarden dan die van vandaag, is het goed mogelijk, dat zij het ongehuwde moederschap minder zal accepteren dan het nu in het Westen wordt geaccepteerd. Toch willen wij met het direct hiervoor gezegde het vraagstuk van de buitenechtelijkheid van morgen niet als geheel afgehandeld beschouwen.

Te wijzen is nog op een aantal fenomenen en hun onderlinge relatie, welke voor de toekomst van de buitenechtelijkheid sterk bepalend zullen zijn. Die fenomenen zijn, meer gepreciseerd, huwelijk, voren buitenechtelijk geslachtsverkeer, alsmede anticonceptionele techniek. Om met de anticonceptionele

22 Zoals bekend, vindt concubinaat in het Westen nog altijd zeer overwegend krachtige afwijzing. In andere culturen is dat soms veel minder het geval, maar ook daar wordt het huwelijk duidelijk boven het concubinaat gesteld. Zie: H. Th. Fischer „Huwelijk en huwelijksmoraal bij vreemde volken” (Utrecht, 1952).

techniek te beginnen: die techniek staat als wetenschappelijke techniek eigenlijk nog in de kinderschoenen, al zijn er de laatste jaren fantastische vorderingen in gemaakt. Die techniek vindt in haar laatste en meest trefzekere ontwikkelingen voorts nog verre van algemene toepassing. Het is niet te fantastisch, te verwachten, dat in de komende decennien – wij spreken nog steeds over de Westerse wereld – conceptie nagenoeg of in het geheel geen risico meer is.

Het is geen te grote dwaasheid, te verwachten, dat het voor- en buitenechtelijk geslachtsverkeer in de nabije toekomst verder zal worden geïntensiveerd, maar dan als een verkeer, ontdaan van ieder zwangerschapsrisico. Buitenechtelijk moederschap zal, indien die ontwikkeling zich inderdaad voordoet, veel meer dan het dat ooit geweest is tot een vrije keuzedaad worden voor de vrouw, die een kind wil, maar geen man. Zal echter die keuze van een principieel buitenechtelijk moederschap dan frequent worden gedaan? Het is niet geheel onmogelijk. Het lijkt echter af te hangen van de ontwikkeling, die het huwelijk zal ondergaan.

Het door Malinowski als universeel opgemerkte principe der illegitimiteit doet vermoeden, dat ook de samenleving van morgen, hetzij duidelijk en onbarmhartig, hetzij subtiel, zich zal verzetten tegen de

ongehuwde moeder en haar kind, zo deze samenleving blijft opteren voor het huwelijk.²³ Opteert ook zij voor het huwelijk, dan opteert zij voor een centrale waarde, waardoor de ongehuwde moeder en haar kind, hoewel misschien niet direct antipathiek benaderd, op zijn minst structureel gediscrimineerd blijven. Iedere samenleving nl., waarbinnen het huwelijk de normaliteit is, richt zich in regelingen en voorzieningen naar deze relatie. Het is niet bij voorbaat uit te sluiten, dat ongehuwd moederschap in de Westerse wereld van morgen de normaliteit zal zijn geworden. Hoe men die mogelijke toestand zedelijk ook apprecieert, het is dan zeer onwaarschijnlijk, dat het huwelijk nog iets beduidt. Wij stelden het reeds veel eerder: het huwelijk werd geïnstitueerd omderwille van het kind. Omdertwille van alleen maar de liefde tussen man en vrouw is het ook echt overbodig. De liefde op zichzelf is daarvoor te zeer een aangelegenheid van het paar in kwestie en te weinig een zaak, waarmeer het welzijn van het grote maatschappelijk geheel is gemoeid.

23 Blijft zij zich er tegen verzetten, dan zal zij het waarschijnlijk op „subtiele” wijze doen. De tijd van seksuele ketterij zal wel niet meer terugkeren.

Welkomstwoord van prof. dr. Chorus

Dames en heren, het is mij als voorzitter van de F.I.O.M. een bijzonder genoegen u allen welkom te heten op deze conferentiedag. Het is een gezamenlijke conferentiedag, georganiseerd door de verenigingen, door de organisaties die de hulp aan de ongehuwde moeder en haar kind als hun taak zien; resp. dus van de organisaties van de ver. Onderlinge Vrouwenbescherming, van de Kath. Centrale Vereniging voor hulpverlening aan de Ongehuwde Moeder en haar kind, van de Hendrik Pierson Vereniging en van de F.I.O.M. Het is een gezamenlijke organisatie van deze studiedag vandaag, omdat hierin tot uitdrukking wil gebracht zijn, de samenwerking van deze organisaties en het streven naar effectiviteit.

U hebt aan de preadviezen gezien dat wij vanmiddag een heel controversieel onderwerp aan de orde gesteld hebben. U hebt zelfs kunnen opmerken dat de twee standpunten van de inleiders niet zo heel dicht bij elkaar liggen. Dat is heel prettig, dat geeft waarschijnlijk aanleiding tot enig vuurwerk en dat is natuurlijk gewenst om een dag als deze. U moet overigens niet denken dat de standpunten die hier vertegenwoordigd worden de meest progressieve zijn. Als u dat dacht zal ik u even uit de droom helpen en u de beginregels voorlezen van een stukje dat deze week in het Leidse Universiteitsblad, uitgegeven door de Leidse studentenorganisaties, geschreven wordt over de commune. Het begint aldus: – „Nu de steunpilaar van onze westerse samenleving, het huwelijk, langzamerhand op inzakken staat wordt er in sommige kringen ijverig naar nieuwe

samenlevingsvormen gezocht en ermee geëxperimenteerd. Dat deze kringen het exclusieve terrein zijn van jongeren, is niet verbazingwekkend: wat zul je als oudere, omgeven met alle gemakken van de verplichte welvaartsslavernij, er druk over maken. Het huwelijk hoort bij de mens zoals het bord bij je kop hoort, en in het grauwe waas van de welvaartsdoping kun je je merkwaardig gelukkig voelen. En voor degenen die het huwelijk toch nog niet als zo ideaal ervaren als de reclame hen dat voorschotelde, zijn er gelukkig verfrissende alternatieven...” – Dat is jeugd, intellectuele jeugd die in elk geval het in korte regels klaarspeelt om ons snel in een paar hokken te zetten waarin wij ons in elk geval niet meer progressief kunnen voelen.

Het onderwerp van vandaag vraagt om nauwkeurige beschouwing, het vraagt om nauwkeurige adviezen. Wij hebben die gekregen en we hopen dat we op grond van die adviezen tot een goede discussie zullen komen. U hebt de gegevens allemaal, neem ik aan, in grote lijnen kunnen verwerken en u krijgt nu dus een uiteenzetting eerst van dr. Milikowski die de belangrijkste punten van de tot nog toe gevonden gegevens van zijn onderzoek voor ons zal uiteenzetten. Daarna zal prof. Kooy kort toelichten wat hij n.a.v. de verschillende uitspraken nog te zeggen heeft, dan komt een pauze en daarna krijgen we het forum van 5 personen onder leiding van de heer Hornstra en dan kunt u zich dus met zijn 500 tegen 5 te weer stellen.

Mag ik dan het woord geven aan dr. Milikowski.

Tolereren of accepteren?

Dr. H. Ph. Milikowski,
directeur Stichting voor gezinssociologisch
onderzoek „Pro Familia” te Leiden

De argeloos uitzierende vraag of we de ongehuwde moeder zullen „toleren of accepteren” blijkt bij nadere beschouwing schokeffecten op te roepen. Het antwoord op deze vraag zal beïnvloed worden door onze kijk op de ongehuwde moeder, door onze kijk op de samenleving, m.a.w. door onze sociologische visie of door ons gebrek – gemis aan sociologische visie.

We bevinden ons vanmiddag in de gelukkige situatie dat twee sociologen de vraag behandelen van een controversieel uitgangspunt uit, zodat u dan ook van botsing van meningen verzekerd kunt zijn.

Wanneer er waarheid schuilt in het Franse spreekwoord: „du choc des opinions jaillit la vérité”, dan kunnen we misschien ook het juiste antwoord op de vraag tegemoet zien. Ik weet natuurlijk niet of dit vanmiddag het geval zal zijn.

Prof. Kooy is de overtuiging toegedaan dat sociologie en maatschappijkritiek „duidelijk van elkaar gescheiden dienen te blijven”. Hij bekent zich hiermee tot de zg. waardevrije sociologie. Daarentegen ben ik van mening dat „sociologie” zonder maatschappijkritiek geen sociologie is, zomin als „geneeskunde” zonder diagnose en therapie geneeskunde genoemd kan worden. Zo kan ik mij dus rekenen tot de waarderende sociologen.

Ten overvloede wil ik nadrukkelijk vaststellen dat het waardeoordeel dat naar mijn mening gegeven moet worden in de sociologie niet subjectief, maar wetenschappelijk verantwoord moet worden, zoals dit ook in de medische wetenschap nagestreefd wordt.

Nu prof. Kooy en ik onze visitekaartjes uitgewisseld hebben, zullen we overgaan tot het bespreken van de eigenlijke vraag: *tolereren of accepteren?* En dan blijkt dat we met deze vraag voor een alternatief

staan. We staan voor een alternatief! „Wij”, dat is de samenleving. Maar daar mee komt in één flits helder voor ogen, dat we de „ongehuwde moeder” noemen, maar het in werkelijkheid hebben over een relatie: de relatie ongehuwde moeder – sociale milieu. Sociale milieu is hier niet alleen het ouderlijk gezin of de buurt of de vriendenkring, maar op z’n minst de gehele Nederlandse samenleving.

Gewoonlijk wordt over de ongehuwde moeder gesproken als over een op zichzelf staande, een autonoom handelende figuur. Voor de één heeft zij zich misdragen, voor de ander heeft zij zich – naar de uitspraak van Heymans (1)* – haar „gevaarlijke situatie al of niet bewust gezocht of geschapen”. Voor de een is ze immoreel, voor de ander psychopathisch. En voor velen is de invloed die de samenleving heeft op ’t ontstaan van de problemen van de ongehuwde moeder niet aan de orde.

De praktijk leert dat de speciale problematiek van de ongehuwde moeder en die van haar kind moeilijk tot een oplossing gebracht kunnen worden. Dat is het geval als zij haar kind bij zich houdt en een uitkering krijgt of een beroep uitoefent. Eveneens als ze haar kind tijdelijk afstaat aan een pleeggezin of duurzaam aan een adoptief gezin, vaak zelfs als ze

* De cijfers tussen haakjes verwijzen naar de literatuurverwijzing aan het slot van dit artikel.

in later stadium trouwt en zij dan zelf een man en haar kind een vader heeft.
De maatschappij die er in slaagt een science-fiction-achtige wereld te creëren, blijkt niet bij machte de problemen van de ongehuwde moeder te voorkomen of te verhelpen.

De identiteit van de ongehuwde moeder

Wat is de identiteit van de ongehuwde moeder? Ze is een moeder die geen man, geen huwelijkspartner heeft. Er zijn echter vele moeders die geen huwelijkspartner hebben.

Margaret Wynn heeft in haar boek „Fatherless families” een raming gemaakt van het vóórkomen van de diverse categorieën alleenstaande moeders in Groot-Brittannië.⁽²⁾ Ze kwam daarbij tot het volgende resultaat:

Burgerlijke staat van de moeder	Aantal gezinnen	Aantal betrokken minderj. kinderen	Percentage van alle vaderloze kinderen
weduwe	175.000	260.000	33,1
gescheiden	55.000	80.000	10,2
verlaten	250.000	375.000	47,2
ongehuwd	60.000	70.000	8,9

Van alle minderjarige kinderen zijn 7,-% vaderloos. Van alle gezinnen met minderjarige kinderen zijn 8,6% vaderloos.

Wynn merkt op dat deze cijfers lager zijn dan in West-Duitsland en in de Verenigde Staten. Nederlandse cijfers zijn niet bekend, maar zij zullen verhoudingsgewijs niet zoveel verschillen van die in de omliggende landen. Wat bij de cijfers opvalt, is het naar verhouding lage percentage ongehuwde moeders met kinderen op het totaal aantal alleenstaande moeders met kinderen.

We komen hiermee terug tot de vraag: wat is de identiteit van de ongehuwde moeder? Waarin verschilt zij van de andere alleenstaande moeders? Als we de kwaliteiten van de ongehuwde moeders en de kwaliteiten van de overige alleenstaande moeders van elkaar aftrekken, dan blijkt dat de ongehuwde moeder één kwaliteit meer heeft, nl. deze, dat ze niet

geaccepteerd wordt, dat ze ten achtergesteld, gediscrimineerd is. Dat is een negatieve kwaliteit. De identiteit die de ongehuwde moeder als ongehuwde moeder heeft, kiest zij niet zelf. Het al of niet geaccepteerd zijn wordt door de samenleving bepaald. Dat betekent in werkelijkheid dat de samenleving zelf de extra problemen van de ongehuwde moeder schept om dan met een gebaar van machteloosheid te verzekeren, dat de problemen van de ongehuwde moeder onoplosbaar zijn. De oplossing van deze extra problemen is de acceptatie van de ongehuwde moeder.

Zodra de ongehuwde moeder als iedere alleenstaande moeder geaccepteerd wordt, verdwijnt zij als aparte groep met speciale problemen uit de samenleving.

Het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk heeft aan de Stichting voor Gezins sociologisch onderzoek „Pro Familia” opdracht verleend om te onderzoeken de sociale positie van de ongehuwde moeder.

Het eerste deel dat afgesloten is heet: „de samenleving over de ongehuwde moeder”. Het tweede dat gaat beginnen behandelt: „de ongehuwde moeder over de samenleving”.

De samenleving over de ongehuwde moeder

1. Er is een steekproef bestudeerd van 2090 personen die volgens statistische berekening een verantwoord beeld geeft van de Nederlandse bevolking.

2. Verder zijn de opvattingen geanalyseerd die door *psycho-sociaal wetenschappelijk onderzoekers* verdedigd werden.

3. Ten slotte is de werkwijze van de *ongehuwde moederzorg* structureel bezien.

De opinie van de bevolking, de wetenschappelijke visies en de aard van de ongehuwde moederzorg zijn direct of indirect mede van betekenis voor de ont-plooiingsmogelijkheden die de ongehuwde moeder in de samenleving heeft.

In het raam van deze uiteenzetting kunnen van deze drie niveaus niet meer dan enkele saillante aspecten naar voren worden gebracht.

Opinieonderzoek bij de bevolking

a. Bij het opinieonderzoek werd o.a. de vraag voorgelegd om uit een aantal categorieën van de bevolking: bejaarden, buitenlandse arbeiders, gescheiden vrouwen, homoseksuelen, kleurlingen, ongehuwde moeders, werklozen, aan te geven welke categorie naar de mening van de ondervraagde de meeste problemen heeft.

Dit onderzoek werd in het midden van 1967 gehouden, in een periode dat juist de werkloosheid door fabriek- en mijnsluitingen e.d. in het middelpunt van de belangstelling was gekomen.

Op grond van een score-berekening (maximumscore is 100) kon de rangorde worden opgesteld van de genoemde groepen naar de mate waarin de ondervraagden de problemen van die groepen van betekenis achten:

Rangorde van groepen uit de bevolking volgens de urgentie toegekend aan hun problemen.

Groep	Score		
	totaal	man	vrouw
1. werklozen	65	66	63
2. ongehuwde moeders	64	64	64
3. gescheiden vrouwen	55	55	56
4. bejaarden	52	53	52
5. kleurlingen	45	44	46
6. homoseksuelen	36	35	37
7. buitenlandse arbeiders	33	33	32
maximum score	100	100	100

Het feit dat werklozen en ongehuwde moeders dezelfde score verkregen voor de omvang van hun problemen laat des te duidelijker de urgentie uitkomen die men toekent aan de problemen van de ongehuwde moeder.

b. De ondervraagden hebben de gelegenheid gehad om naar eigen ingeving de problemen te noemen die men voor de ongehuwde moeder ziet.

Aard van de problemen, die door de bevolking bij het opinieonderzoek worden genoemd.

financieel, economisch	28%
pedagogisch	25%
sociaal	15%
psychologisch	8%
worden te weinig geholpen	8%

c. Het was de bedoeling om aan de weet te komen in hoeverre een bewust gekozen ongehuwd moederschap aanvaard wordt.

We stelden de volgende vraag.

Sommige meisjes willen welbewust een kind maar geen enkele band met een man. Een kind hebben is voor hen het belangrijkste. Vindt u een dergelijk standpunt absoluut ontoelaatbaar, in bepaalde gevallen begrijpelijk of ziet u geen principiële bezwaren?

Acceptatie van het principiële ongehuwd moederschap

	totaal	mannen	vrouwen
	%	%	%
absoluut ontoelaatbaar	63	60	66
in bepaalde gevallen begrijpelijk	24	25	23
geen principiële bezwaren	8	9	7
geen mening	5	6	4
Totaal	100	100	100
Aantal ondervraagden	2190	1060	1130

d. In een andere vraag werd geïnformeerd of men een ongehuwde moeder in de functie van wethouder dus als representante van de gemeenschap kan aanvaarden:

In een bepaalde gemeente kan een ongehuwde moeder wethouder worden. Een deel van de inwoners ziet hierin een bezwaar, terwijl een ander deel er geen bezwaar tegen heeft dat deze vrouw wethouder wordt. Wat zou in dit geval uw eigen standpunt zijn?

Acceptatie van de ongehuwde moeder als wethouder

	totaal	mannen	vrouwen
	%	%	%
wel bezwaar	16	15	17
hangt er van af	11	12	11
geen bezwaar	70	70	69
geen mening	3	3	3
totaal	100	100	100
aantal ondervraagden	2190	1060	1130

e. De ondervraagden werden ook gepolst hoe zij over afstand dachten:

Kunt u mij zeggen welke mogelijkheid u voor het kind zelf het beste vindt?

Mening over kind afstaan of behouden

	totaal	mannen	vrouwen
	%	%	%
voorgoed in ander gezin	13	14	12
bij moeder blijven	64	60	67
opgevoed door grootouders	12	12	12
verzorgd in kindertehuis	3	4	2
tijdelijk in pleeggezin	6	7	5
geen mening	2	3	2
totaal	100	100	100
aantal ondervraagden	2190	1060	1130

f. Eén vraag had tot strekking de bereidheid van de ondervraagden te leren kennen om praktische oplossingen te bieden voor een aantal klemmende problemen:

uitkering, crèches, huisvesting, subsidie voor tehuizen en arbeidsbemiddeling.

Mening over overheidsvoorzieningen

	totaal	man	vrouw
	%	%	%
<i>Regelmatische uitkering</i>			
ja	45	45	45
misschien	28	28	28
neen	26	26	25
weet niet	1	1	2
<i>Crèches voor het kind</i>			
ja	76	74	78
misschien	11	13	10
neen	11	11	10
weet niet	2	2	2
<i>Verantwoorde huisvesting</i>			
ja	73	74	71
misschien	14	13	16
neen	12	12	12
weet niet	1	1	1
<i>Meer subsidie voor tehuizen</i>			
ja	71	71	71
misschien	15	15	16
neen	10	10	9
weet niet	4	4	4
<i>Arbeidsbemiddeling</i>			
ja	86	87	85
misschien	6	6	6
neen	7	6	7
weet niet	1	1	2
totaal	100	100	100
aantal ondervraagden	2190	1060	1130

De conclusies die we uit het cijfermateriaal menen te mogen trekken zijn:

1. De groep ongehuwde moeders wordt door de bevolking, in het algemeen gesproken, gezien als de groep die met de groep van de werklozen de zwaarste problemen heeft.

2. Het principieel ongehuwd moederschap wordt door 8% van de bevolking geaccepteerd.

Hierbij moet worden opgemerkt dat een deel van de bevolking het principieel ongehuwd moederschap niet kan accepteren omdat het niet ziet hoe ze haar moeilijke problemen baas kan (dit is uit andere cijfers gebleken).

3. De ongehuwde moeder wordt ten minste door 70% van de bevolking vergaand getolereerd, als men de cijfers over het aanvaarden van een ongehuwde moeder als wethoudster tot maatstaf mag nemen.

4. De overgrote meerderheid van de ondervraagden, meer dan 70%, is vóór het heffen van overheidsmaatregelen ter bescherming van de ongehuwde moeder.

5. In nog groter omvang (86%) zijn de ondervraagden vóór arbeidsbemiddeling. Deze zou er inderdaad toe kunnen bijdragen, als ook goede crèches en huisvesting aanwezig zijn, dat de ongehuwde moeder zelfstandig haar weg kan gaan.

6. Een overgrote meerderheid van de ondervraagden (76%) is vóór behoud van het kind in gezinsverband. Afstand is niet populair (13%).

Psychiatrische visie

We zullen nu de psychiatrische visie op de ongehuwde moeder nader bekijken en we beperken ons daarbij tot de opvattingen, zoals deze met name in ons land zijn geformuleerd. Er bestaat bij de psychiaters de neiging om het ongehuwd moederschap tot de *sociale pathologie* te rekenen.

Sociale psychologie omschrijven de gezaghebbende auteurs *Heijmans* en *Trimbos* in hun boek over de niet gehuwde moeder en haar kind als: „een bijzondere vorm van sociologie; nl. het onderdeel, dat zich bezig houdt met bepaalde groepen uit de menselijke samenleving, wier leden zich niet gedragen volgens

de algemeen geldende normen van gewoonte, moraal en ethiek, die voor een gemeenschap in een gegeven periode voor de meerderheid als vanzelfsprekend geldt. Als sociaal-pathologische verschijnselen zijn dan in deze zin bijv. te noemen de criminaliteit, het alcoholisme, het pauperisme, de landloperij, de prostitutie en het onderwerp van dit boek: de illegitimiteit en het ongehuwd moederschap".

De auteurs baseren zich voor het vaststellen van „sociale pathologie” op „algemeen geldende normen van gewoonte, moraal en ethiek”, die geen andere rechtvaardiging voor hen behoeven dan dat ze „vanzelfsprekend” aanvaard worden door de „meerderheid”. (3)

De „meerderheid” is een statistische norm, die niets zegt over de waarde van die norm. Als men afwijken van het gedrag van de meerderheid „sociaal pathologisch” noemt, dan wordt ieder streven naar verbetering van de levensomstandigheden onder „sociale pathologie” gerangschikt en op grond hiervan te samen met criminaliteit, alcoholisme, e.d. bestreden.

Swelheim-De Boer (4) en ook *Gribling* (5) uiten zich over het ongehuwd moederschap in nagenoeg dezelfde bewoordingen als *Heijmans* en *Trimbos*.

Van Oenen (6) zet onder „sociale pathologie” een dikke streep door de toevoeging dat „pathologie” meer is dan ziekelijk”, meer dan afwijkend.

In deze visie kan de ongehuwde moeder eigenlijk niet anders zijn dan een gestoorde vrouw, een pathologische figuur.

De ongehuwde moeder wordt weliswaar niet moreel veroordeeld, maar ze wordt psychisch ziek of gestoord verklaard omdat ze van „de norm” afwijkt.

Psychiatrie aldus opgevat is naar mijn mening een conformistische wetenschap, die aan de status quo vasthoudt. Men kan niet verwachten dat zij op adequate wijze oplossingen biedt voor de problemen van onze veranderende samenleving.

Die psychiatrie loopt achter bij de maatschappelijke ontwikkeling.

Hierbij dient men te bedenken dat psychiatrie het maatschappelijk werk in het algemeen, en de ongehuwde moederzorg in het bijzonder diepgaand beïnvloedt.

Sociologische visie

Sociologen hebben zich met de problematiek van het ongehuwd moederschap weinig bezig gehouden. Wat daarvan de oorzaak is, is niet helemaal duidelijk. Hierin is weinig veranderd in Nederland sinds *Godefroy* (?) in 1961 opmerkte, dat de geringe aandacht die de sociologen voor het verschijnsel hebben in tegenstelling staat tot de aandacht die zij aan de dag leggen voor andere „sociaal-pathologische verschijnselen zoals prostitutie, zelfmoord, criminaliteit. Zonder nader commentaar rangschikt ook deze socioloog het ongehuwd moederschap onder „sociale pathologie”.

Ook prof. Kooy benadert het probleem als socioloog. Als „waardevrije” socioloog wel te verstaan. Van hem zal men dus geen waardeoordeel vernemen. Hij zal het ongehuwd moederschap ook niet definiëren als „sociale pathologie”.

Des te nieuwsgieriger zijn we naar het antwoord dat prof. Kooy geeft op de gestelde vraag: „tolereren of accepteren?” Hij zegt het volgende:

„Wat zal de westerse maatschappij van morgen t.a.v. de buitenechtelijkheid te zien geven? Zal zij dalen, ongeveer constant blijven of stijgen? Zal zij aanvaardbaarder zijn dan zij nu nog is? Het zijn vragen van enig praktisch nut. Helaas is een duidelijk antwoord er op vanuit de sociologie niet te geven”.

„Het is het hun ontbreken van voldoende gegevens, maar ook en misschien vooral de aard van het door hen bestudeerde object, waardoor een poging tot prognose eer waarzeggerij dan wetenschappelijk bezig-zijn wordt.”

Het probleem van het ongehuwd moederschap wordt m.i. door prof. Kooy niet op juiste wijze gesteld. De vraag „tolereren of accepteren” is geen vraag naar de publieke opinie van morgen.

Het al of niet accepteren van een verschijnsel is geen magisch gebeuren. Het is een zaak waar we zelf invloed op hebben. Ook de socioloog. Juist de socioloog. De vraag aan de wetenschappelijk onderzoeker is of er wetenschappelijk verantwoorde argumenten zijn om de ongehuwde moeder niet evenals de gescheiden, de verlaten vrouw, de weduwe met kinderen te accepteren.

Zulke argumenten zijn tot dusver door geen onderzoeker naar voren gebracht. De onderzoekers kunnen wel aantonen, dat de ongehuwde moeder niet anders is dan iedere alleenstaande moeder, dat zij de problemen deelt van de alleenstaande vrouwen met kinderen, dat op het pakket problemen dat alle alleenstaande moeders in onze samenleving dragen hebben, er voor de ongehuwde moeder een extra pakket bovenop komt: het niet als sociaal gelijkwaardig geaccepteerd worden: m.a.w. de discriminatie in een of andere vorm. Daardoor wordt zij te midden van overigens gelijksoortigen, nl. de alleenstaande moeders, een soort op zichzelf, nl. de ongehuwde moeder. Zij wordt anders doordat zij anders bekeken en anders behandeld wordt.

Zich niet uitspreken over een maatschappelijk probleem betekent: de zaak laten zoals ze is, betekent: staan aan de zijde van de sterkste partij en niet aan de zijde van de zwakste partij die juist de steun behoeft. Het is m.i. het noodlot van de waarde vrije sociologen die geen maatschappijkritiek leveren, dat zij onvermijdelijk terecht komen in het kamp van de handhavers van de status quo. Zo ook hier!

Ongehuwde moederzorg

De ongehuwde moederzorg heeft een geschiedenis. In de houding die men in de loop der jaren tegenover de ongehuwde moeder heeft aangenomen kan men volgens Heijmans en Trimbos drie fasen onderscheiden. (7)

De *eerste fase* werd volgens hen gekenmerkt door het min of meer negeren van het probleem. In de *tweede fase* toonde men een groeiend gevoel van solidarisme maar tegelijkertijd een moreel veroordelen. In de huidige *derde fase* treedt men niet langer moraliserend op. Het uitgangspunt is nu een „zo effectief mogelijke nuchtere, op wetenschappelijk inzicht gebaseerde deskundigheid”. Ze zeggen verder „We zijn ervan overtuigd, dat de ongehuwde moeder haar kind ernstig te kort doet”.

Alle oplossingen hebben hun bezwaren. Als meest verkieselijke oplossing zien zij dat de ongehuwde moeder afstand doet van haar kind. Het biedt voor het kind, zo menen zij, vrij zekere waarborgen voor

een veilige en zekere toekomst, doch is voor de moeder dikwijls een zware en soms zelfs een té zware opgave. (8) Tot zover Heijmans en Trimbos.

Het is duidelijk dat de oplossingen die men nastreeft afhankelijk zijn van de vraag of men het ongehuwd moederschap al dan niet als sociaal-pathologisch opvat. De opvatting van Heijmans en Trimbos vloeit voort uit het uitgangspunt dat ongehuwd moederschap tot de sociale pathologie gerekend moet worden. Men kan hier tegenover stellen dat voor alleenstaande moeders in 't algemeen de voorwaarden geschapen moeten worden om zich zelfstandig met hun kinderen te kunnen handhaven. Ook voor de ongehuwde moeder.

Hoe is in dit verband de werkwijze in de ongehuwde moederzorg tegenover de zich voordoende problemen? De gesprekken die wij mochten voeren met de medewerksters en medewerkers in de ongehuwde moederzorg waren instructief en bijzonder plezierig. En ik wil allen, die ons ondanks hun drukke bezigheden te woord hebben gestaan, hier hartelijk danken.

Wanneer ik een kritisch geluid laat horen, betreft dit niet de persoonlijke benadering van de problematiek, maar het principiële uitgangspunt.

Bij het onderzoek is gebleken dat in de moederzorg de meningen over afstand of geen afstand verdeeld zijn. Maar over de mogelijkheden van de ongehuwde moeder om op een of andere manier een volwaardig bestaan te leiden, was men in het algemeen somber gestemd.

Het feit dat de ongehuwde moederzorg bestaat als speciaal instituut dus om *uitsluitend* problemen van de ongehuwde moeder te behartigen, maakt ook in de ongehuwde moederzorg de ongehuwde moeder tot een aparte figuur.

Zodra men tot het inzicht komt, dat de speciale problematiek van de ongehuwde moeder ontstaat door de positie waarin ze door de samenleving geplaatst wordt, zal men niet bij de ongehuwde moeder beginnen, maar bij de samenleving.

Het is m.i. niet langer verantwoord om het onderscheid te handhaven tussen de ongehuwde moeders en de overige alleenstaande moeders. Zolang men

de ongehuwde moeder als een aparte groep behandelt houdt men de apartheid, dat is discriminatie, in stand, maakt men haar problemen onoplosbaar. Aansluitend bij de indeling van Heijmans en Trimbos zou men kunnen stellen dat het moment gekomen is voor de ongehuwde moederzorg om over te gaan van de derde fase in de vierde fase, waarin de scheiding wordt opgeheven die er nu nog bestaat tussen ongehuwde moeders en overige alleenstaande moeders. De ongehuwde moederzorg zal zich m.i. verder moeten ontwikkelen tot een instantie die zich bezighoudt met de problemen van alle alleenstaande moeders.

In de praktijk zal het hier op neerkomen, dat deze vorm van moederzorg zal trachten te bevorderen, dat de materiële voorwaarden geschapen worden waardoor alle alleenstaande moeders met haar kind tot ontplooiing kunnen komen. De taken zullen zeer gevarieerd zijn. Deze zullen uiteenlopen van het verlenen van de eerste hulp in nood, zoals dat ook nu gebeurt, tot het stimuleren van zelfstandig optreden van de betrokken moeders, tot het aandringen bij de overheden dat de nodige voorwaarden, zoals crèches, huisvesting e.d. tot stand komen.

De ongehuwde moederzorg zal door deze transformatie tot moederzorg een bijdrage kunnen leveren tot opheffing van de discriminatie van de ongehuwde moeder in de samenleving.

Het probleem van het ongehuwd moeder worden krijgt daarmee een ander, een meer algemeen uitgangspunt.

De vraag waar het om gaat is niet of een vrouw gehuwd dan wel ongehuwd moeder wordt, maar of ze een kind krijgt dat ze wenst en aan kan.

Dit is een kwestie van opvoeding. De opvoeding moet er trouwens altijd op gericht zijn opgroeiende mensen te leren hun situatie te beheersen. Dat is opvoeding. We leren onze kinderen deel te nemen aan het gemotoriseerde verkeer en ongewenste gevolgen te voorkomen. Zo moeten we ze ook leren deel te nemen aan het seksuele verkeer met vermindering van ongewenste gevolgen.

Maar dit is een probleem dat niet alleen de moederzorg, maar de gehele samenleving aangaat: het betreft een probleem niet alleen van ongehuwde, maar

ook van gehuwde vrouwen, niet alléén van vrouwen maar ook van mannen.

De vraag die de F.I.O.M. heeft gesteld: „tolereren of accepteren”, kan maar één antwoord hebben: onvoorwaardelijk accepteren! Met alle consequenties van dien!

Bij het statistisch gedeelte van het onderzoek werd medewerking verleend door het bureau Attwood Statistics N.V. Rotterdam en verder door de dames drs. A. E. Bentinck-Willink en drs. A. Boot.

Literatuurverwijzing

1. H. F. Heijmans, Huidige Hulpverlening aan de niet gehuwde moeder, Kath. Artsenblad, okt. 1966 („In Kort Bestek”, FIOM, 4).
2. Margaret Wynn, Fatherless families, London 1964, p. 18.
3. H. F. Heijmans en C. J. B. J. Trimbos, De niet gehuwde moeder en haar kind, Hilversum 1964 p. 21-22.
4. R. Swelheim-De Boer, Ongehuwd moederschap, Den Haag 1967, p. 8-10.
5. P. A. Gribling, Ongehuwd moederschap, een medisch probleem? Medisch Contact maart 1968. („In Kort Bestek”, F.I.O.M., p. 42), Schrijft over de achtergrond van een „ongehuwde moeder-situatie”: „Steeds weer treft men het samengaan van een sociale disfunctie met een psycho-seksuele onrijpheid”.
6. J. J. van Oenen, Spanningsvelden in de ongehuwde moederzorg, lezing „In Kort Bestek”, F.I.O.M., p. 78. „Mijn standpunt (hypothese) is, dat illegitimitéit in onze cultuur altijd een sociaal-pathologisch verschijnsel is (pathologie is meer dan „ziekelyk” is meer dan „afwijkend”).
7. J. Godefroy, Een sociaal-statistische beschrijving van de onwettige geboorten in Nederland, in: Sociale wetenschappen 1961, nr. 1, p. 3.
8. Heijmans en Trimbos, t.a.p. p. 45 en vlg.
9. Heijmans en Trimbos, t.a.p. p. 198.

Antwoord van prof. Kooy

De opgave, die het thema van deze studiedag ons stelt, is wezenlijk een ethische; want het gaat om de positie van de ongehuwde moeder en haar kind in het licht van goed en kwaad. De organisatoren van deze dag hebben vermoedelijk gemeend, dat sociologen bruikbare gangmakers kunnen zijn bij het stellen van ethische thematiek. Of dit juist is kan pas aan het slot van dit congres beoordeeld worden.

Het is echter niet mogelijk om zich te beroepen op de sociologie, want er is gebleken, dat de twee sociologen-gangmakers het roerend oneens zijn.

Milikowski doet kond, dat de socioloog een oordeel over de juistheid of de onjuistheid van maatschappelijke verhoudingen mag, ja moet hebben. Hij gaat nog een stap verder en spreekt als zijn oordeel uit: onvoorwaardelijk accepteren met alle consequenties van dien.

Kooy stelt uitdrukkelijk, dat hij zich als socioloog van ieder waarde-oordeel moet onthouden.

Ik ben het met dr. Milikowski eens, dat de sociologie kan bijdragen tot een verantwoorde keuze tussen tolereren en accepteren, en dat zij dit móet doen. Ik heb echter bezwaar tegen de mate waarin en de wijze waarop zij naar zijn mening tot het doen van die keuze moet bijdragen. Dr. Milikowski gaat zover dat hij de sociologie zelf een keuze wil laten doen. Hij zegt daarbij nadrukkelijk dat die sociologie een waarderende sociologie is.

Nu heb ik niets tegen een waarderende sociologie, al zou ik dan wel gaarne zien dat zulk een sociologie zich zou sieren met een toevoeging als socialistische, humanistische of christelijke maatschappijleer. Zo'n leer, waarvan ik het belang kan inzien, stelt zich tot taak de geldende maatschappelijke verhoudingen te toetsen aan een a priori geëxpliciteerd maatschappij-ideaal. Mijn bezwaar tegen dr. M.'s waarderende sociologie die kiest voor non-discriminatie van de ongehuwde moeder is, dat hij zijn maatschappelijk ideaalbeeld niet heeft geëxpliciteerd. Zijn eindconclusie: onvoorwaardelijk accepteren, mist daardoor de steun van wetenschappelijke bewijsvoering. Daardoor heeft hij bij mij de indruk gevestigd louter te hebben gesproken als een humanitair bewogen mens.

Onder sociologie versta ik de wetenschap van het zijn, niet van het moeten, van functionele causale samenhangen tussen waarneembare verschijnselen, waarbij de vraag achterwege blijft of deze verschijnselen juist of onjuist, goed of kwaad zijn. Ik meen dat die wetenschap tot de keuze in kwestie kan bijdragen, omdat zij belangrijke implicaties van het éne of het andere alternatief verduidelijken kan.

Ik heb getracht aan te tonen, dat een onvoorwaardelijk

accepteren van de ongehuwde moeder inhoudt een zeer ernstige aantasting van de tot dusverre centrale waarde: huwelijk. Men trekke op dit laatste punt geen verkeerde conclusie. Er zat niet bij mij voor te stellen dat het huwelijk bewaard dient te blijven. Er zat bij mij voor te verduidelijken dat wie ja zegt tegen de non-discriminatie er rekening mee heeft te houden dat hij of zij nee zegt tegen de tot dusver nog steeds centrale samenlevingswaarde huwelijk. Het ging er mij dus om aan te tonen hoe hoog de prijs werkelijk is die betaald moet worden bij een echte non-discriminatie t.o.v. de ongehuwde moeder en haar kind. Het voor allen aanvaardbaar maken van het ongehuwd moederschap zodat de ongehuwde moeder en haar kind niet langer gediscrimineerd zullen worden, stuit af op taaie structuren en voorstellingen. Wanneer die voorstellingen en structuren in onze samenleving goed onderkend worden, zal – zo kunt u vragen – het dan niet gemakkelijker zijn om de non-discriminatie te realiseren. Uiteraard moet die vraag bevestigend beantwoord worden. Maar er kan nu een volgende vraag gesteld worden. Reikt de humaniteit wanneer puntje bij paaltje komt inderdaad zover dat men de positie van het huwelijk wil uithollen om der wille van een groep die tot dusverre nog steeds een kleine minderheidsgroep was? Milikowski heeft gezegd „Zich niet uitspreken over een maatschappelijk probleem betekent de zaak laten zoals ze is, betekent staan aan de zijde van de sterkste partij en niet aan de zijde van de zwakste partij die juist steun behoeft. Het is mijns inziens het noodlot van de waardevrije sociologen die geen maatschappijkritiek leveren, dat zij onvermijdelijk terecht komen in het kamp van de handhavers van de status quo”. Hij stelt hier apodictisch iets waarvoor hij opnieuw de bewijsvoering achterwege laat. Als hij zou willen verdedigen dat de waardevrije sociologen tot dusverre nimmer een weg hebben gewezen naar utopia, dan val ik hem volledig bij. Het is echter pertinent onjuist dat zij zich eventueel tegen wil en dank altijd geschaard zouden hebben aan de zijde van de sterken of de machthebbers. Een waardevrije sociologie heeft in belangrijke mate bijgedragen en zal nog verder bijdragen tot de zelfkennis en het zelfinzicht van de moderne westerse samenleving. Zij heeft in haar onbewogenheid en in haar koele distantie veel ontmaskerd waardoor *indirect* de zaak van de humaniteit werd gediend. Wat nu mijn preadvies voor de conferentie van deze middag betreft, ik hoop dat die bijdrage uit het waardevrije sociologische kamp bij de Kritische lezers toch is overgekomen als een klein stukje demasqué. Ik hoop dat dan uiteraard niet zozeer als waardevrij socioloog, maar veeleer als een mede-verantwoordelijk burger die door het lot van de zwakkeren niet helemaal onberoerd blijft.

Discussie

De lezers, die zich met belangstelling en moed door de voorafgaande pagina's heengewerkt hebben, zullen misschien een vaag gevoel van onbehagen overgehouden hebben, omdat uit de betogen niet zo maar conclusies zijn te trekken. Het is moeilijk te zeggen wie gelijk heeft of wie wat bewezen heeft. Het onderwerp is en blijft voorlopig controversieel en er valt weinig met zekerheid vast te stellen, behalve dan dat ieders a priori een duchtig woordje meespreekt.

De voorzitter van het forum, mr. J. F. Hornstra, waarschuwde tegen een toespitsing van de gedachtenwisseling op vraagstukken van waarderende of waarde vrije sociologie, opdat men niet in een ingewikkeld steekspel zou belanden dat uiteindelijk weinig zou bijdragen tot zicht op het centrale probleem: tolereren of accepteren. Daarom beginnen wij nu maar met onze duit in het zakje te doen over waarderend of waarde vrij, als *inleiding* op het onderwerp – niet meer maar ook niet minder.

Wij vragen ons in gemoede af of het onderscheid in de grond van de zaak niet fictief is, zoiets als een vierkante cirkel. Ook in de wetenschapsbeoefening blijft een mens toch met alle vezels van zijn bestaan gebonden aan en doordrenkt van waarde geladen opvattingen. Hij kan zich toch niet buiten zijn samenleving opstellen? Hij kan proberen die waar delading uit te zuiveren of trachten zijn opvattingen te laten corrigeren door op wetenschappelijke wijze verkregen feitenmateriaal. Maar in zijn interpretatie daarvan zal hij zelf zoals hij gevormd is onmiskenbaar doorklinken. Ook tegen zijn bewuste wil in zal zijn pathos¹ zijn ethos beheersen en zullen beide zijn wetenschapsbeoefening beïnvloeden. Gefukkig maar – zouden wij willen opmerken.

Daarom houden wij eigenlijk meer van de wetenschapsbeoefenaar, die er eerlijk voor uitkomt dat hij het niet opbrengt om zich buiten een of andere vorm van engagement te houden op straffe van het odium der subjectiviteit op zich te laden. Men weet precies wat men van hem kan verwachten; terwijl wij vrezen dat de pretentie der waarde vrijheid kan leiden op een dwaalspoor van schijnweten en uniformerende schijnzekerheid.

De eerste twee vragen in de discussie hadden met dit vraagstuk te maken. De eerste spreker stelde: „als we de fundamentele vraag waar de waarde oordelen liggen buiten beschouwing laten, lijkt de discussie zinloos”. De tweede spreker bespeurde een innerlijke tegenspraak in de woorden van professor Kooy. Is een uitspraak, dat een maatschappij waarin het legitimeitsbeginsel geldt de ongehuwde moeder discrimineren móet en dat daarin nauwelijks verandering te verwachten is, waarde vrij?

Het antwoord van professor Kooy bracht geen nieuwe gezichtspunten na het vele, dat hij hierover in zijn preadvies en zijn antwoord aan Milikowski te berde had gebracht. De discussie hierover kwam wat verder door een opmerking van dr. Witte, die het stellen van de centrale waarde van het huwelijk toespitste op de vraag of men meent, dat een kind een vader nodig heeft. Daarop is nog geen definitief antwoord gegeven. Maar als die mening in de samenleving heerst, zal men er voor trachten te zorgen, dat een kind een vader krijgt, en gaat men sancties stellen op het ingaan tegen die regel. Dat heeft te maken met het verschijnsel van discriminatie –

1 In de oorspronkelijke betekenis van gemoedsgesteldheid.

waarmee nog niet gezegd wil zijn dat deze discriminatie als zodanig juist is.

Professor Kooy was het eens met deze toespitsing, en dr. Gribling voegde aan deze overweging een overtuiging toe, nl. dat moederschap pas goed uitgeoefend kan worden in en door een ontwikkeld partnerschap met een man. Dat ontbreekt bij de ongehuwde moeder.

Hij was het dus niet eens met Milikowski's stelling, dat de ongehuwde moeder gelijk te stellen is met een alleenstaande moeder, met één negatieve kwaliteit meer, nl. dat ze gediscrimineerd wordt. Het van het begin af aan ontbroken hebben van de vader als relatiefiguur is een kardinaal punt – aldus dr. Gribling – hetgeen hulpverlening aan ongehuwde moeders als aparte groep rechtvaardigt.

We mogen aannemen, dat dr. Gribling ook van mening is, dat vaderschap pas echt kan worden uitgeoefend in en door een ontwikkeld partnerschap met een vrouw. We weten niet of deze logische tegenhanger ook door de hoofden van de deelnemers is gegaan, maar op dat moment verscheen de ongehuwde vader ten tonele.

Mevrouw Nagler meende, dat het overgaan op hulpverlening voor alleenstaande moeders toch een te grote sprong zou zijn, omdat de verwekkers van de kinderen, die men nu juist in de hulpverlening tracht te betrekken, dan weer uit het vizier zouden raken.

Even later werd door een maatschappelijk werker in de o.m.z. naar voren gebracht, dat in zeker vijftig procent van de gevallen de hulpverlening zich ook uitstrekt over de partner van de ongehuwde moeder. Er is dan geen sprake geweest van een vluchtige relatie, maar van het willen waarmaken van een stuk verantwoordelijkheid in sociaal vaderschap.

Door enkele sprekers is naar voren gebracht, dat niet alleen ongehuwde moeders maar ook gescheiden vrouwen en weduwen in onze samenleving gediscrimineerd worden, m.a.w. beschouwd worden als een potentiële bedreiging van geordende maatschappelijke verhoudingen. Gescheiden vrouwen schuift men deficiënte relatievorming in de schoenen, en weduwen worden als „zielig” beschouwd – hetgeen Milikowski de opmerking ontlokte, dat de vrouw als zodanig nog steeds wordt gediscrimineerd.

Eerder had dr. Witte reeds de vraag gesteld of de manier waarop de ongehuwde vrouw tegenwoordig wordt gediscrimineerd een adequate manier is en of wij ons dat moeten laten aanleunen.

Nu was dr. Gribling van mening, dat aparte hulpverlening aan ongehuwde moeders in het geheel geen discriminatie hoefde in te houden. De o.m.z. is op grond van ervaring in de praktijk zo gegroeid, en voor hem was het nog niet bewezen dat die ontwikkeling onjuist was.

Kort daarop kwam de Amsterdamse psychiater Van Oenen aan het woord, om met Milikowski de degens te kruisen over het begrip sociale pathologie, zich daarbij tegelijk opwerpend als voorvechter van de psychiater Heijmans. Volgens Heijmans en Trimbos kunnen die stoornissen van individuen of groepen van individuen sociaal-pathologisch genoemd worden, die het normaal functioneren van de maatschappij storen. Zulke individuen kunnen eventueel ook psychiatrische afwijkingen vertonen. Het afwezig zijn van sociaal-pathologische gedragingen betekent echter nog niet dat iemand „gezond” is – aldus Van Oenen. Vooralsnog zag hij geen aanleiding om de ongehuwde moeders buiten de sociale pathologie te laten vallen. Onderzoekingen (psychologische en psychiatrische? red.) hebben uitgewezen dat het merendeel van de ongehuwde moeders afwijkingen vertoont.

Milikowski antwoordde hierop, dat Van Oenen het doet voorkomen alsof wij in een homogene maatschappij leven, waarin eensluidende opvattingen bestaan omtrent wat wel en niet geoorloofd is. Maar wij hebben te maken met een maatschappij, waarin controversiële opvattingen bestaan. Als we dan als uitgangspunt gaan nemen, dat sociaal-pathologisch is datgene wat de „orde” verstoort, dan komen we op een heel gevaarlijk pad, want dan kunnen alle bewegingen, die ingaan tegen de gevestigde maatschappelijke orde als sociaal-pathologisch bestempeld worden – terwijl het juist vaak kleine minderheden zijn met afwijkende opvattingen of gedragingen, die de functie vervullen van voorlopers van een nieuwe maatschappelijke orde.

Deze opmerkingen bracht professor Kooy tot de conclusie, dat non-discriminatie van de ongehuwde

moeder en het ongehuwd moederschap mogelijk zou zijn op grond van een aantal fundamentele maatschappelijke structuurwijzigingen. Hij vroeg daarop aan Milikowski duidelijk te maken wat die structuurwijzigingen voor de toekomst in concreto zouden moeten inhouden. Milikowski liet zich echter niet verleiden tot het houden van een soort futurologisch praatje, omdat een beschouwing over voorwaarden voor de samenleving van morgen ons niet ontslaat van de plicht ons nu reeds tegen discriminatie te richten. Daartoe kan de o.m.z. een bijdrage geven, door de ongehuwde moeder te beschouwen als een alleenstaande moeder en mee te werken aan het tot stand komen van dusdanige voorzieningen, dat alle alleenstaande moeders zo volwaardig mogelijk mét hun kinderen kunnen functioneren in de samenleving.

Daarop antwoordde Kooy nogmaals met zijn stelling, dat non-discriminatie uitholling van het huwelijk ten gevolge zou hebben.

Milikowski achtte deze stelling echter niet bewezen. Hij bestreed die met er nogmaals op te wijzen, dat wij in een pluriforme samenleving leven, waarin het wat huwelijks- en gezinsvormen niet allemaal koekoek-één-zang is. Gezien de leeftijdsopbouw van onze bevolking zullen we in de toekomst rekening moeten houden met het ontstaan van gezinnen, waarin alleen een vader voorkomt. Ook een vader met een kind zal optimaal moeten kunnen functioneren. Een samenleving is niet alleen in staat, maar heeft ook de plicht om te zorgen dat haar minderheden tot ontplooiing komen.

Enige kanttekeningen

De standpunten van Kooy en Milikowski laten ons inzien een nadere beschouwing toe. Schrijvers over een vergadering hebben een zekere voorsprong op discussianten in een vergadering, omdat ze in de gelegenheid zijn nog wat na te broeden over wat er is gezegd en gebeurd.

Professor Kooy bleek als niet-geëngageerd socioloog toch geëngageerd in het standpunt, dat non-discriminatie moest uitlopen op uitholling van het huwelijk als centrale waarde. Anders gezegd: als de

samenleving waarborgen schept in de institutie huwelijk, kan zij geen loopje gaan nemen met haar eigen streven. Deze spreker heeft zich dus een waardig opponent betoond van dr. Milikowski. Maar wel moet worden opgemerkt, dat beiden een heel ander uitgangspunt hadden. Kooy zei eigenlijk: „wie A zegt, moet ook B zeggen, en dat houdt als vanzelfsprekend discriminatie in”.

De strekking van Milikowski's betoog was: discriminatie betekent een negatieve kwaliteit in de samenleving, omdat discriminatie een ontkenning inhoudt van een relatieprobleem, nl. tussen de discriminant en de gediscrimineerde. Wat zijn daarom de aanknopingspunten in de samenleving van vandaag om discriminatie te bestrijden?

Die aanknopingspunten vindt hij dan in

- a. veranderende opvattingen
- b. een veranderende pluriforme samenleving en vervolgens in
- c. het treffen van maatregelen die discriminatie tegengaan.

Ondanks het vele en ook overtuigende materiaal, dat Kooy naar voren heeft gebracht, achten wij zijn stelling toch niet bewezen en ook niet valide genoeg als uitgangspunt voor hulpverlening. Wat Kooy bedoelt, vinden wij met andere woorden uitgedrukt in een interne nota van ons redactiesecretariaat, opgesteld door onze medewerker drs. J. I. Goudsmit, socioloog, die het aldus formuleerde:

„Het normatieve karakter van elk sociaal systeem impliceert een negatie van de individu. Het vermindert de mogelijkheid tot individuele actie, individuele stellingname, individuele verwondering. Socialisatie is een proces waarbij de individu wordt opgevoed in een vertrouwd raken met en een geloof in de instellingen en gebruiken van een samenleving, die – althans dat denkt men – onmisbaar en onvervangbaar zijn voor het zich handhaven en het ontwikkelen van het sociale systeem waarin men leeft. Ons maatschappelijk erfdeel staat daardoor niet meer ter discussie.”

Kooy zegt in zijn betoog er niet bij, dat onze samenleving – door allerlei fricties en conflicten heen – bezig is zich te ontwikkelen in de richting van een zich ontworstelen aan knellende normatieve banden van sociale systemen. Daarin kan een belangrijke waarde zijn verdisconteerd voor zover dit een grotere individuele vrijheid en ontplooiingsmogelijk-

heid schept. We hebben in deze tijd er meer begrip voor gekregen, dat in allerlei verschijnselen en gebeurtenissen, die de gevestigde orde aantasten een belangrijk stuk feedback is gelegen t.a.v. het in-adequaat functioneren van die orde.

Op zijn minst is het nodig kritische vragen te stellen, zoals bijv.: Als de samenleving zo'n grote waarde hecht aan het (sociaal) vaderschap, waarom richt bij niet-nakoming van de normen hieromtrent de discriminatie zich alleen tegen de vrouw? Waarom stelt de samenleving dan bijv. geen sancties t.a.v. vaders, die na een paar kinderen in de wereld te hebben gezet vrouw en kinderen verlaten – vaak in een voor de kinderen in verband met hun psychische ontwikkeling zeer cruciale periode? Dit is een zuivere pendant van het ongehuwd een kind ter wereld brengen. Wat is dan de reden van het in stand houden van een dubbele moraal? Daarop heeft Kooy geen antwoord gegeven.

Er zouden op dit terrein nog vele inconsistenties aan te wijzen zijn, maar daarop verder ingaan zou ons hier te ver voeren.

Vervolgens is er het vraagstuk van de *sociale pathologie*, dat ons intrigeert. Onder sociaal-pathologisch kunnen die verschijnselen gerangschikt worden, die afwijken van de gangbare norm in een samenleving. In dit verband moeten wij denken aan een artikel dat dr. D. Zuithoff in dit Tijdschrift heeft geschreven (5 nov. 1969) naar aanleiding van de studies van Van der Kwast en Zeegers, resp. over seksuele criminaliteit en seksuele delinquenten. Hij wijst hierin op het gevaar van een eenzijdig hanteren van (vaak niet consistente) psychopathologische denkmodellen, waardoor alle andere mogelijke gezichtspunten a.h.w. eenzijdig worden geabsorbeerd. Op die manier ontstaat licht een absolutistische en gegeneraliseerde wijze van beschouwen van sociale fenomenen, aldus Zuithoff.

Wij onderschrijven deze stelling en voegen daaraan nog een andere overweging toe, nl. dat het als afwijkend of gestoord beschouwen van mensen hen ook inperkt in hun psychische en sociale bewegingsvrijheid, omdat zij daarop gaan reageren met het beantwoorden van het eenmaal opgeroepen beeld – hetgeen de psychiater dan weer bevestigt in zijn

denkbeeld, dat de persoon in kwestie gestoord is. Hiermee wil niet gezegd zijn, dat er in het geheel geen gestoordheid bestaat of dat alles een kwestie is van actie en reactie, maar wel dat de hulpverlener er sterk op bedacht moet zijn, dat hij in zijn professioneel bezig zijn heel gemakkelijk kan afglijden naar het hineininterpretieren, en dan bezijden de werkelijkheid raakt.²

Er is nog een andere kant aan het hanteren van het begrip sociale pathologie, die ook onze aandacht verdient. De verleiding is nl. groot om de afwijking te localiseren in bepaalde marginale, duidelijk aanwijsbare categorieën in de samenleving. Daardoor gaat men voorbij aan het bewegelijke, ongrijpbare karakter van sociale pathologie. Men ziet over het hoofd, dat die vaak optreedt daar waar men ze niet verwacht in een verstrengeldheid met andere factoren. De verschijnselen zijn dan voor allerlei uitleg vatbaar, die het kwaad niet in de wortel treft. Wij geven een voorbeeld op ander terrein:

In een grote, dienstverlenende instelling doet een nieuwe directeur zijn intree, die een administratieve functie heeft gehad en weinig „kaas gegeten heeft” van leiding geven. Hierdoor ontstaat ondanks zijn goede wil een vacuüm, waarin verschillende afdelingen zelfstandig gaan opereren en tegen elkaar gaan ageren. Persoonlijke competentiekwesties worden ten koste van de „cliënten” uitgevochten. Er worden regelmatig onverantwoorde sociale maatregelen getroffen, maar door het gezagsvacuüm kan niemand er eigenlijk vat op krijgen. Degene, die binnen deze instelling uit verontrusting de kat de bel aan zou willen binden, weet dat hij daarmee zijn positie in de waagschaal stelt.

Bij de komst van een nieuwe directeur met meer leidinggevende capaciteiten wordt de situatie geleidelijk aan, overigens met pijn en moeite, gesaneerd.

Hier is sprake van een stuk sociale pathologie in de zuiverste vorm. Maar er komt geen psychiater aan te pas, en naar onze mening is het helaas nog maar al te vaak zo, dat psychiaters met dit soort sociale pathologie niet te maken willen hebben. En toch menen wij, dat de samenleving hieraan even veel, zo niet meer, lijdt als aan het kwaad van ongehuwde

2 Zie voor de behandeling van dit probleem o.a. het artikel van Edgar H. Auerswald in *Family Process*, september 1968, over Interdisciplinary versus ecological approach.

moeders, prostituees, alcoholisten, en wie men nog meer allemaal op één hoop wil gooien.

Wat voor hulpverleners van het meest indringende belang is, is niet een mens op zich, een groep als zodanig, een daad of een gebeurtenis, maar het verband tussen die „schakels” en de manier waarop ze in elkaar grijpen. Want daar ontstaat de ingewikkelde wisselwerking, waar de hulpverlening het hare toe moet doen.

Ook in het toepassen van een noodzakelijke reductie of het isoleren van één schakel uit dat geheel moet men het dynamische geheel in het oog houden.

Dr. Schulte Nordholt vroeg eens aan een Amerikaanse neger: „Wat vindt u van wat de blanken over de negers zeggen? Zijn negers werkelijk zo als ze worden voorgesteld? Wat vindt u daar zelf van?” Het antwoord op die vraag was: „Op de vraag hoe wij werkelijk zijn kan ik pas een zinnig antwoord geven als de blanken niet meer van ons zeggen wat ze van ons zeggen. Dan zal duidelijk worden wie en wat de neger werkelijk is.”

In dit licht beschouwd krijgt de vraag „tolereren of accepteren” een ander accent – een accent dat door Milikowski in zijn lezing reeds is aangeduid met zijn opmerking: „Maar daarmee komt in één flits helder voor ogen, dat we de „ongehuwde moeder” noemen, maar het in werkelijkheid hebben over een relatie: de relatie ongehuwde moeder – sociale milieu.”

De organisatie van de hulpverlening

Met het in het licht stellen van de onderlinge betrokkenheid als essentieel probleem is er natuurlijk nog niet veel gezegd over de praktische implicaties voor de hulpverlening. Want voor de werkers in het veld zijn en blijven er allerlei barrières, die met dit inzicht bepaald niet als sneeuw voor de zon verdwijnen.

De wereld is vol van intolerante sociaal-systeem-aanbidders; tekort aan maatschappelijke voorzie-

ningen, organisaties die nog te veel belast zijn met de erfenissen van een verleden tijd, wetenschap en opleiding die nog te weinig hebben toegerust, moeilijke relaties met ongehuwde moeders en hun sociale milieus... enz. enz.

Zal het beter gaan als we de suggestie van Milikowski volgen? Of verliezen we dan de ongehuwde vader uit het oog? Dat laatste lijkt ons geen doorslaggevend argument, omdat het mogelijk moet zijn om ook in grotere instellingen met meer variëteit in de hulpverlening methodisch te specificeren naar de behoeften van het betreffende cliënt-systeem! Wat doen we met het criterium van al of niet en hoe lang een partner te hebben gehad? Kunnen we in grotere instellingen wel voldoende hulp bieden aan de ongehuwde vrouwen als ze in verwachting zijn? (want daarna verliezen we ze toch maar al te vaak uit het oog, omdat ze de moeilijke periode zo spoedig mogelijk achter zich willen laten!). Dit zijn vragen, die ter vergadering onvoldoende uit de verf gekomen zijn, en daarop weten wij uiteraard ook maar niet zo het antwoord.

Wel zouden we kunnen zeggen, dat een overschakelen op zorg voor alleenstaande moeders een fase zou kunnen worden in de opheffing van discriminatie. Maar o.i. is dit ook niet meer dan een fase, want het probleem van de discriminatie op zichzelf is daarmee onvoldoende bestreden. Hier stuiten we op met Kooy te spreken op taaie structuren, die we niet zo gemakkelijk uit de wereld kunnen helpen. Maar goed, Keulen en Aken zijn ook niet op één dag gebouwd!

Blijft over het probleem van de bestaande instellingen. We hebben reeds de ervaring, dat fusies en schaalvergroting moeizame processen met zich meebrengen, waar we ook al niet in een paar maanden mee klaar zijn. Maar dat is ons probleem, en niet dat van de ongehuwde moeder.

Overigens hulde aan de F.I.O.M., dat ze dit nog steeds actuele onderwerp weer eens flink in de wind heeft gezet.

J. B.-E.